

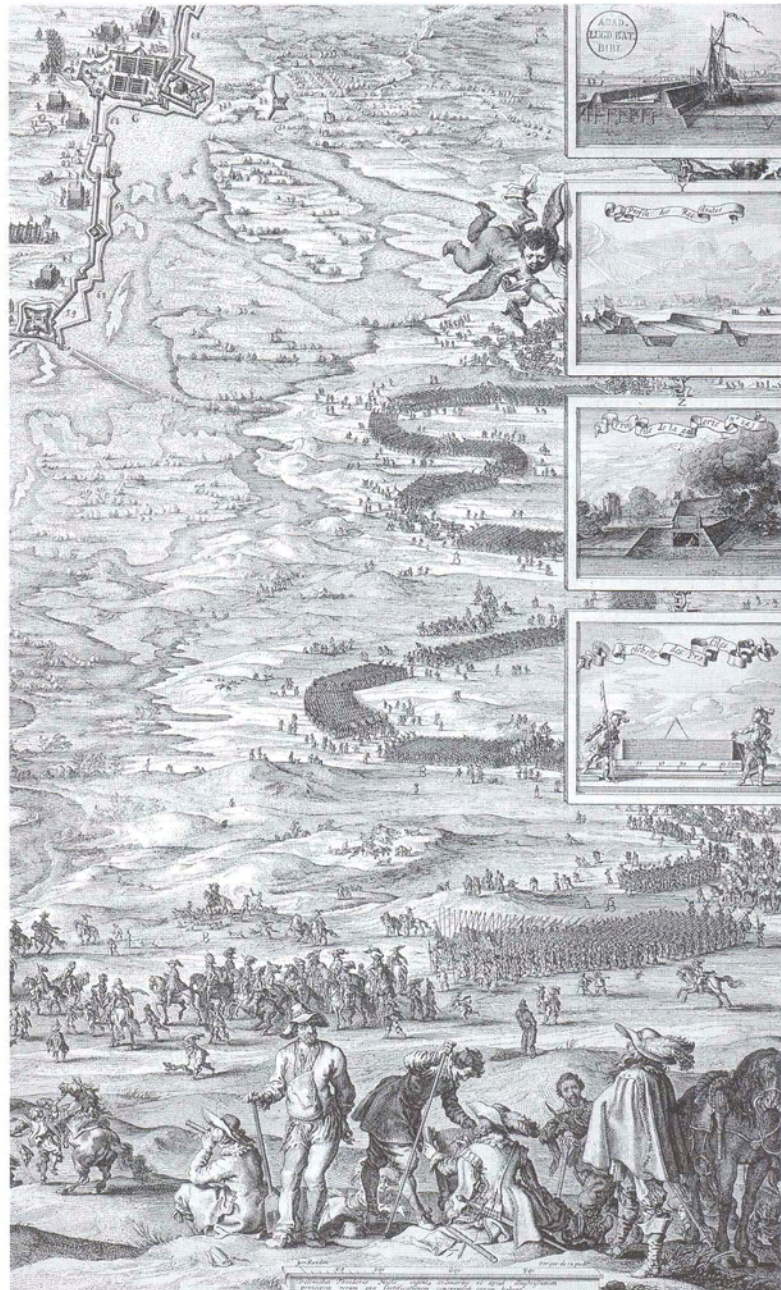
Verhalende bronnen gebruiken

Twee boeken over het beleg van 1629

Ernest Verhees *

Bij een historisch onderzoek voor een artikel of boek gebruik je bronnen. Historische bronnen kunnen verdeeld worden naar het belang van de bron voor de te onderzoeken gebeurtenis of periode of naar de aard van de bron. Zo is het onderscheid mogelijk tussen verhalende en niet-verhalende bronnen. Onder de laatste categorie vallen bijvoorbeeld inboedels, belastinggegevens en ambtelijke stukken. Memoires, pamfletten en geschiedwerken zijn voorbeelden van verhalende bronnen. In dit besprekingsartikel probeert de auteur aan de hand van twee boeken over het beleg van 1629 aan te geven hoe hiermee omgegaan dient te worden.

Vorig jaar oktober verscheen bij uitgeverij Heinen *Met vergetelheid beloond* van Karel Scholten van Aschat over het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629. De in de ondertitel veelbelovende toevoeging 'een andere kijk' betreft de aandacht voor de achtergronden en motieven van de belegeraars. De basis van het boek is de beschrijving van het beleg door Jean le Clerc (1657-1736) die door de auteur uit het Nederduits is 'hertaald' en van commentaar is voorzien. Over hetzelfde grote onderwerp uit de Bossche geschiedenis verscheen recent ook *Dagboek 1629. Ooggetuigen van het beleg van 's-Hertogenbosch* van wijlen Peter-Jan van der Heijden. In deze heruitgave van de dagboekantekeningen van een fictieve Bosscheenaar zijn twee bijlagen en prachtig nieuw beeldmateriaal toegevoegd. In de boeken is op verschillende wijze gebruik gemaakt van verhalende bronnen over het beleg van 1629.

Gedeelte uit de 'Expugnatio Sylvae-Ducis': een grote kaart van de linies van 1629, en gezichten van het beleg. Ets en gravure van Salomon Saverij en Balthasar Florisz. van Berckenrode, naar Adriaen van de Venne en Theodor Niels. Behalve talloze ramptoeristen trok het beleg 'oorlogsverslaggevers', schilders en tekenaars. De laatsten zagen er brood in en verkochten vele gravures. (Universiteitsbibliotheek Leiden, collectie Bodel Nijenhuis)

Le Clerc geen bron

Met vergetelheid beloond is een merkwaardig boek dat uit twee delen bestaat. In het eerste deel wordt een geschiedwerk van Le Clerc als bron geïntroduceerd terwijl in het tweede deel het resultaat staat van een speurtocht naar de identiteit, de achtergronden en beweegredenen van de belegeraars. Deze zijn immers alleen met vergetelheid beloond, aldus de auteur. Van een historisch onderzoek met een probleemstelling, een selectie van de bronnen en literatuur en een duidelijke structuur is geen sprake.¹

Ik beperk me tot een bespreking van het deel over het boek van Le Clerc. De uitgave van het verhaal van Le Clerc vond niet plaats door zijn waarde als bron maar door de toevallige beschikbaarheid voor de auteur. Helaas laat niet alleen de motivatie maar ook de uitvoering te wensen over door de onverantwoorde wijzigingen en de toelichting van enkele volstrekt willekeurige passages op basis van gebrekkelijk historisch onderzoek.

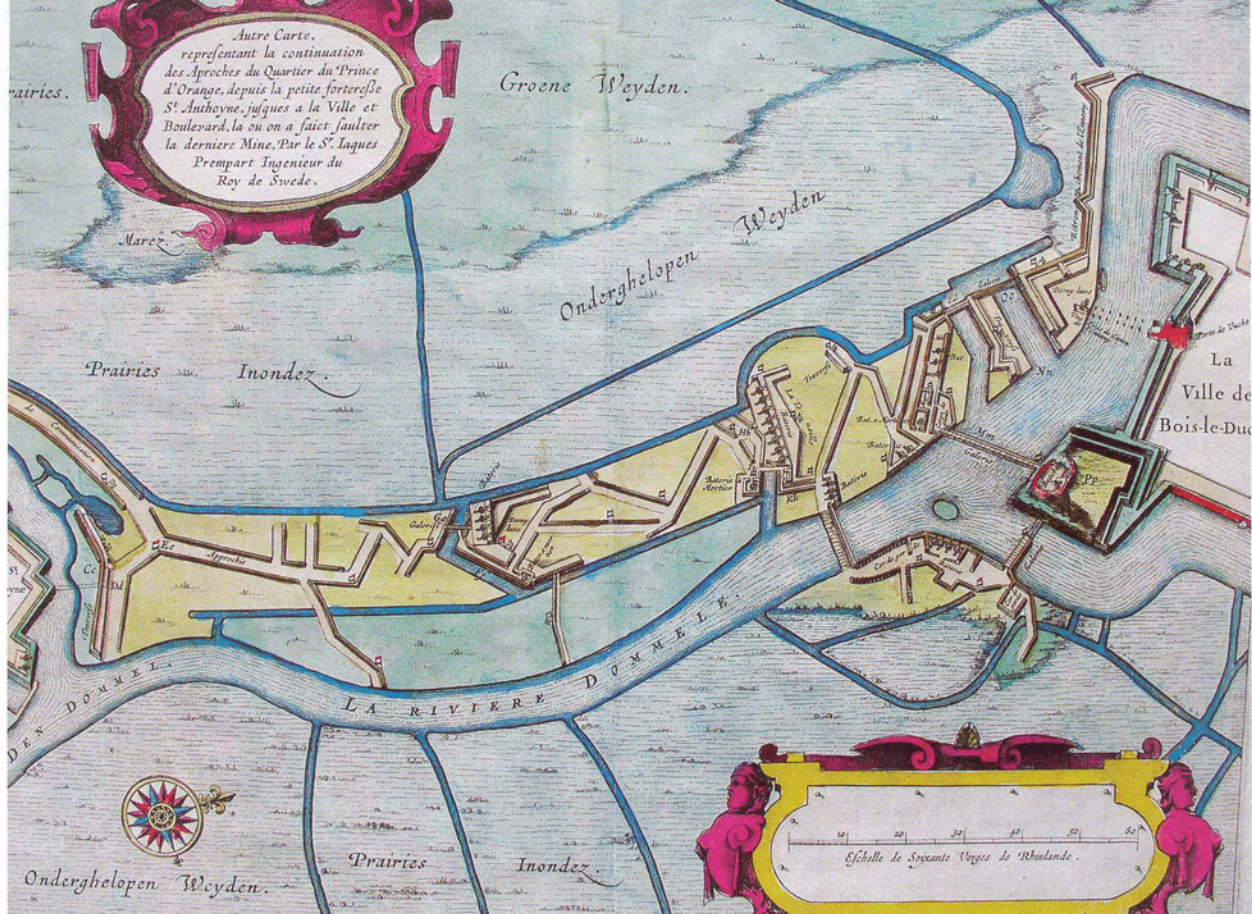
De beschrijving van het beleg door Jean le Clerc is geen zeventiende-eeuwse kroniek zoals Scholten van Aschat beweert maar een deel uit een achttiende-eeuwse algemene geschiedenis van de Nederlanden. De *Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden* over de periode van 1560 tot 1715, waaruit het deel over het beleg is overgenomen, verscheen in de oorspronkelijke Franse versie in 1728. Het boek is minder bijzonder dan Scholten van Aschat wil doen geloven. Het ligt bijvoorbeeld niet alleen in zijn boekenkast - hetgeen de motivatie vormde voor zijn onderzoek - maar is ook in te zien in de universiteitsbibliotheken in Tilburg en Nijmegen. In de Nederlandse geschiedschrijving neemt zijn werk een bescheiden plaats in. Op de eerste plaats was Le Clerc geen vooraanstaand historicus maar een theoloog en filosoof die vooral door zijn werk als redacteur van een bibliografisch tijdschrift bekendheid verwierf in de hogere intellectuele kringen van Europa. Zijn historische werken vormen slechts een klein deel van zijn groot en veelzijdig oeuvre en worden als matig beoordeeld.² In de Nederlandse historiografie heeft Le Clerc alleen enige bekendheid door zijn theoretische verhandeling over goede geschiedschrijving.³ Op de tweede plaats maakte hij gebruik van oudere geschiedwerken en is zijn verhaal dus niet nieuw of gebaseerd op nieuw bronnenmateriaal. Le Clerc noemt in het 'hertaalde' stuk ook drie door hem geraadpleegde historici die door Scholten van Aschat niet nader worden geduid. In het origineel staan de boeken van Daniel Heinsius, Isaac Commelin en Joseph de la Pise overigens ook in enkele voetnoten vermeld.⁴ Le Clerc was een eclecticus, zoals hij zelf in zijn voorwoord aangeeft:

'Ik heb de Geschichtschryvers der verschillende Partyen tegen malkander vergeleken, en die zaken als waarheden te boek gestelt waar in zy overeenkomen, of welke de uitkomsten schynen bevestigt te hebben.' Hij beperkt zich hierbij tot de hoofdzaken aangezien de nadere omstandigheden van bijvoorbeeld een veldslag of belegering bij de geschiedschrijvers onzeker of onbekend zijn.⁵ Als geschiedwerk is het boek van Le Clerc geen bron maar literatuur, te vergelijken met de bekende algemene geschiedenissen van Wagenaar, Blok en Geyl, die eventueel voor een beter begrip van de context gebruikt kunnen worden. Voor een historisch onderzoek naar het beleg van 1629 zijn ruim voldoende zeventiende-eeuwse verhalende bronnen voorhanden en is moderne literatuur beschikbaar. Het bijvoorbeeld uitgebreide *Gelegentheit van 's Hertogen-Bosch* van Pieter Bor zou een goede bron zijn geweest voor een, overigens zeer lastig, historisch onderzoek naar de motieven van de belegeraars.

Ooggetuige Henry Hexham

Opmerkelijk genoeg heeft Scholten van Aschat wel een andere, relatief onbekende, verhalende bron gebruikt. Het verslag van het beleg door de militair Henry Hexham is door hem aan de vergetelheid ontruikt maar blijft helaas ook sterk onderbelicht. Hexham is een bijzondere ooggetuige van het beleg die een uitgebreide studie verdient en zijn 31 octavoformaat pagina's tellende *A historical Relation Of the Famous Siege of the Busse, And the surprising of Wesell* is zeer interessant.⁶

Hexham (1585?-1658) was tijdens het beleg kwartiermeester in het Engelse regiment van generaal Vere, bij wie hij als page was begonnen. Gedurende de bestandsjaren was hij in de Republiek gebleven als actief lid van de Engelse protestantse gemeenschap in Holland. Zijn religieuze motivatie voor zijn deelname aan de strijd tegen de katholieke Spanjaarden komt terug in zijn vertaling van enkele protestantse geschriften in het Engels. In 1632 vestigde hij zich in Delft waar hij een belangrijk lid werd van de Engelse gemeente. Zijn verslag van het beleg van 's-Hertogenbosch is opgedragen aan de *Merchant Adventurers* in Delft. Hij had bij zijn vertrek naar het leger drie leden van de Engelse handelsvereniging in de Republiek beloofd hen met brieven op de hoogte te houden. Ze waren echter zelf ooggetuige geweest van het beleg: '(...) the most part of you were eye witnesses at the siege, Saw our workes, and approaches, went to the very point, and into the galleryes, and sent some Cannon bulletts into the Towne, before it was given over, and since saw that glorious day (which was made amends for

your ill nights lodging) when the Enemies garrison marched out of it (...)'.⁷ Het beleg als een toeristische attractie! Om hun geheugen op te frissen had Hexham zijn brieven samengevat in een kort verhaal. In 1630 verscheen een Nederlandse versie onder de auteursnaam 'H.H., een liefhebber van 't vaderlant'. In het voorwoord geeft Hexham aan dat hij niet tevreden was over de Engelse versie. Hij schreef vergelijkbare pamfletten over de belegeringen van Breda, Venlo en Roermond en bovendien een driedelig werk over militaire tactieken in de Nederlanden. Zijn kennis van de Nederlandse taal was inmiddels zo goed dat hij ook een Engels-Nederlands woordenboek uitbracht. Na enig historisch onderzoek is over de veelzijdige Hexham in diverse publicaties veel informatie te vinden. Een wetenschappelijk verantwoorde uitgave van zijn ooggetuigenverslag was meer op zijn plaats geweest dan een deel uit een willekeurige achttiende-eeuwse Nederlandse geschiedenis.

Een fictief dagboek

De Nederlandse druk van het verhaal van Hexham is op de theologische faculteit van de Universiteit van Tilburg beschikbaar in een convoluut met dertien andere geschriften over het beleg van 's-Hertogenbosch. Naast deze korte geschiedwerken en lof-dichten op Frederik Hendrik vormt een aantal dagboeken van Bosschenaren in de stad belangrijk bronnenmateriaal. Hermans publiceerde er een

Detailkaart met de verschansingen en loopgraven van Frederik Hendrik tussen de stad en fort Anthonie, naar de toestand van 11 september 1629 toen een bres in bastion Vught werd geslagen. Gravure van J. Prempart. (Stadsarchief, Historisch Topografische Atlas)

aantal in de negentiende eeuw en Peter-Jan van der Heijden gebruikte er in 1979 vijf om een dagboek te schrijven van een fictieve Bosschenaar die het beleg meemaakte. Op de *monumentendag* op 11 september is de heruitgave gepresenteerd van deze bijzondere vorm van een historische 'roman'. Hoewel het fictieve karakter van het dagboek meer benadrukt had kunnen worden, is tegen dit gebruik van de bronnen weinig bezwaar. Het makkelijk leesbare verhaal zal veel mensen een idee geven over de omstandigheden in de belegerde stad en iets bijbrengen over het verloop van het beleg. Ook de tegelijk verschenen poster met een eigentijdse kaart en een reconstructiekaart van de linies zal zeker bijdragen aan de kennis van deze belangrijke periode. Voor historisch onderzoek kan dit fictieve dagboek uiteraard niet als bron fungeren.

De bijlagen in de heruitgave zorgen voor interessante achtergrondinformatie. Het artikel van C.J. Limonard is een bewerkte versie van een artikel uit het tijdschrift *Saillant*, het kwartaalbericht van de Stichting Menno van Coehoorn. Vanuit militair-historisch perspectief geeft de auteur op basis van moderne

Beleg van 1629. Op dit werk van een anonieme schilder is eveneens de situatie op 11 september weergegeven. De verschansingen zijn goed te zien. Er was een mijn tot ontploffing gebracht onder een van de bastions van het Vughterbolwerk. Enkele dagen daarna – op 14 september – gaf de stad zich over. (Origineel en foto: Noordbrabants Museum)

literatuur het verloop van het beleg weer. In aparte kaders wordt ingegaan op aspecten van het krijgsbedrijf in het begin van de zeventiende eeuw. Rob de Vrind heeft een verdienstelijke poging gedaan om restanten van de linies in het huidige landschap terug te vinden. In bijschriften bij de afbeeldingen van de belegeringswerken doet hij uitgebreid verslag van de resultaten hiervan. Zijn inleidende verhaal over het beleg vanuit historisch-geografisch perspectief is wat minder informatief. In de literatuurlijst bij het artikel van De Vrind valt ook een onverwachte bron op, Jean le Clerc is plotseling een te bestuderen bron voor het beleg van 1629! Met de publicatie van het verhaal van Le Clerc door Scholten van Aschat is de indruk gewekt dat hiermee een tot nu toe onbekende belangrijke bron voor het beleg van 1629 wereldkundig is geworden terwijl dit zeker niet het geval is. De inschatting van de kwaliteit en het gebruik en presentatie van verhalende bronnen dienen met grote zorgvuldigheid te gebeuren. In *Dagboek 1629* is hier duidelijk beter mee omgegaan dan in *Met vergetelheid beloond* waardoor zonder het historische vak groot geweld aan te doen het grote publiek bereikt kan worden.

* Ernest Verhees is historicus, redactielid van het Noordbrabants Historisch Nieuwsblad en werkzaam in het Bossche Stadsarchief.

Noten

- 1 Vgl. de recensie van Laurant Toorians, 'Huiswerk niet goed gemaakt', in: *Brabant Cultureel* 53 (2004) nr. 2 p. 38-40. Toorians wijst ondermeer op het gebruik van een historische roman uit 1994 als bron.
- 2 'Evenmin heeft zijn historische arbeid veel vrucht gedragen. Zijn *Histoire des Provinces Unies* (...) met het daarbij behorende *Explication historiques des principales médailles* (...) komen voor bronnenstudie weinig in aanmerking...', in: *NNBW* dl. IV, 430-434, aldaar 432; E.O.G. Haitsma Mulier en G.A.C. van der Lem, *Repertorium van geschiedschrijvers in Nederland 1500-1800* (Den Haag 1990), 90.
- 3 E.O.G. Haitsma Mulier, 'Hoofsche papegaaien' of "Redelyke schepsels". *Geschiedschrijvers en politiek in de Republiek in de eerste helft van de achttiende eeuw.*, in: *BMGN CII* (1987), 450-475, aldaar 456-460; Jean le Clerc, *Parrhasiana ou pensées diverses sur les matieres de critique, d'histoire, de morale et de politique* (Amsterdam 1699).
- 4 Isaac Commelin, *Frederick Hendrick van Nassauw, prince van Orangien, zyn leven en bedryf*, 2 dln. (Amsterdam 1651), Daniel Heinsius, *Histoire du siege de Bolduc, et de ce qui s'est passé es Pais Bas Unis, l'an 1629* (Leiden 1631) en Joseph de la Pise, *Tableau de l'histoire des princes et principauté d'Orange* (...) (Den Haag 1639).
- 5 'De Overstens zelfs, die den slag of 't beleg hebben bygewoont, zyn niet altyt geloofwaardig; of om dat ze zelf alles niet hebben gezien, of om dat d'eene of d'andere drift hen de waarheid doet ontveinzen, of tot hun voordeel iets daarby voegen.' Jean le Clerc, *Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, sedert den aanvang van die Republyk tot op den vrede van Utrecht in 't jaar 1713, en het tractaat van Barriere in 't jaar 1715 gesloten* (Amsterdam 1738), voorwoord.
- 6 Henry Hexham, *A historical Relation Of the Famous Siege of the Busse, And the surprising of Wesell* (Delft 1630). Beschikbaar in de Brabant Collectie op de Universiteit van Tilburg. Over Hexham zie ondermeer W.J. op 't Hof, *Engelse Piëtische geschriften in het Nederlands, 1598-1622* (Rotterdam 1987), p. 417-422.
- 7 Hexham, *A historical Relation Of the Famous Siege of the Busse*, opdracht.